

Geç Kalanların Sorunları

Ronald Dore

Çeviren: Aykut Göker

"*Latecomers' Problems*" özgün adıyla '**The European Journal of Development Research**, Vol. 1, No 1, June 1989, pp. 100-107'de yayımlandı.

Türkçe çevirisi, "*Geç Kalanların Sorunları*" başlığıyla **Mühendis ve Makina**, Ocak 1991, Cilt 32, Sayı 372 ve Endüstri Mühendisliği, Mayıs-Haziran 1991, Sayı 13'te yayımlandı.

Bu çeviri, 2015 Mayıs'ında yeniden gözden geçirildiği biçimiyle **www.inovasyon.org**'ta yer almaktadır.

Geç Kalanların Sorunları

Ronald Dore(*)

Çeviren: Aykut Göker

Özet: Ronald Dore (kendisi yıllarca Japon toplumunu ve bu ülkedeki ekonomik büyümeyi incelemiştir) bir **teknolojik devrimin** varlığından kuşkuludur ve bunun yerine, küresel ekonominin, son üç yüzyıla egemen olan teknolojik değişim trendinin sonuçlarını yaşadığını ileri sürmektedir; ancak, bu trendin belirgin özelliği teknolojide bilimin giderek ağırlık kazanmasıdır. Dore, 'izleyici (*follower*)' olmanın pek çok avantajından yararlanmış olan Japonya'nın ve hemen onun ardından gelen yeni sanayileşmiş ülkelerin aksine, bugünün geç kalmışlarının neredeyse üstesinden gelinemeyecek kadar büyük bir teknoloji açığıyla karşı karşıya buldukları görüşündedir ve bunun yaratacağı sonuçlar bakımından az gelişmiş ülkeler konusunda pek de iyimser değildir.

Abstract: Ronald Dore (who has studied Japanese society and its economic growth, for many years) is sceptical about the existence of a technological revolution. Instead that, he argues the global economy is experiencing the consequences of the technological change trend in the last three centuries, but the dominant feature of this change is the growing science-content of technology. Unlike the Japanese and first latecomers, that they found many advantages of being a 'follower', Dore argues that the LDCs are now faced with an almost insuperable technological gap and so, he is rather pessimistic about the implications of this gap for the LDCs.

Chris Freeman teknoloji paradigmalarından söz etti. Ayrıca tarih paradigmaları da vardır. İsterseniz siz bu tarih paradigmalarına 'weltanschauung (dünya görüşü) paradigmaları' da diyebilirsiniz. Bunlar, toplumların evrimini açıklarken temel alınan, ama son çözümlemede ussal olmayan (irrasyonel) varsayımlardır. Bazı kişiler '*salıncı (swinglers)*', bazıları da '*trendçi'dirler (trendies)*'. Yani bazı kişiler tarihi, Vico'nun, Toynbee'nin yaklaşımıyla, çevrimsel yinelenmelerin gelgitlerinden oluşan bir süreç olarak görmek eğilimindedirler. Bazılarıysa yüzyıllar süren uzun dönemli tarihsel trendlerden söz edebilirler. On dokuzuncu yüzyılda, toplumsal evrim üzerine yazan sosyologlar fark ettikleri trendlerin [toplumsal] ilerleme trendleri olduğundan emindiler. Bugün ilerleme konusunda pek de iyimser olmasak bile, yine de bu durum bana, tarihte, kökeni tek ve tek yönlü, uzun dönemli trendlerin **var olduğu** görüşünü reddetmek için yeterli bir sebepmiş gibi gözükmemektedir. Ben, en azından bu anlamda bir trendçi olduğumu itiraf etmeliyim. Ve belki de, söz itiraflardan açılmışken, bir teknolojik belirlenmeci (determinist) olduğumu da kabul etmeliyim. Yani bana öyle gelmektedir ki, fark ettiğim uzun dönemli toplumsal ve ekonomik trendler, daha çok, son üç yüzyılın (hattâ Çin'i de bu tabloya katarsanız, son bin yılın) yadsınamaz biçimde tek yönlü olan bir trendinin, daha açık bir deyişle, sürekli bir bilgi ve teknik know-how birikiminin ürünüdür.

(*) Japan-Europe Industry Centre, Imperial College of Science and Technology, London.

Aksine, Chris Freeman, öyle sanıyorum ki -kanaat ya da içgüdüsel olarak- bir salınımcıdır. Freeman bir başka yerde, uzun dönemli çevrimler ve bu çevrimlerin jenerik teknolojilerin yarattığı devrimci etkilerle olan bağıntıları konusundaki görüşlerini çok ikna edici biçimde yazmıştı. Bense kapitalizmin temel yasalarının bu kadar uzun zamandır, bu kadar az değişerek kalabildiğinden tam emin değilim. Sanayi ülkelerinde görülen bugünkü işsizliğin 1920'lerin, 30'ların kronik işsizliği nasıl ortadan kalktıysa öyle ortadan kalkacağını -yâni, savaş ya da dünyadaki ekonomik yapılarda olabilecek bir değişiklik nedeniyle değil de [o dönemde olduğu gibi] teknolojik nedenlerle ortadan kalkacağını- görebilseydik, belki o zaman Freeman'ın görüşlerine katılabılırdım. Oysa bugün tanık olduğumuz olgu, ileri sürüldüğü gibi her elli yılda bir yinelenen, teknolojik devrim türünden bir şey değildir. 'teknoloji'nin herkesin dilinde olmasının (hattâ Chris Freeman'ın işaret ettiği gibi, The Economist'in bile bir teknoloji muhabiri bulundurmak zorunda kalmasının) nedeni, bilimsel ve teknolojik bilgi birikiminin sürekli olarak hız kazanmasıdır. Bu hızlanma bilimsel araştırmaların üniversitelerde ve sanayi dünyasının büyük şirketlerindeki ARGE birimlerinde kurumsallaşmasıyla başlamıştır. Söz konusu birikim, birbiriyle yarışan devletlerin ilkin askerî amaçlarla, sonra da önde gelen firmaların ticarî amaçlarla ARGE'ye destek sağlamaları sonucu momentum kazanmıştır. Bu durum, bilimsel araştırmalara ayrılan parayı, araştırmacı sayısını ve alınan patent sayısını gösteren istatistikler incelendiğinde açıkça görülür.

Bu söylediklerim, Chris Freeman'ın artımsal (incremental) teknolojik yeniliklerle devrimsel değişiklikler yaratan teknolojiler ya da dar bir uygulama alanı olan teknolojik yeniliklerle çok geniş uygulama alanı olanlar arasında yaptığı ayrımı yadsıdığım anlamına gelmemektedir. Yalnız şunu belirtmek istiyorum ki, bugün her türlü yenilik -gerek küçük ya da devrimsel değişiklikler yaratanlar gerekse özgül ya da jenerik olanlar- önceki on yıllara göre çok daha büyük bir sıklıkta ortaya çıkmakta ve bu sıklık -genel olarak teknolojik değişim hızı- yüzyıllardır sürüp gelen bir eğilimle, sürekli artmaktadır.

GEÇ GELİŞENLER

Ama üzerinde duracağımız konu açısından önemli olan nokta, uluslararası ticaret konusu mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan ve eğer egemen olunabilirse, ülkelere 'ileri' sıfatını kazandıran bugünkü bilimsel ve teknolojik bilgi birikiminin, içerik ve kapsam olarak ne kadarlık bir hızla arttığı ya da bu stokun artış hızı değildir.

Önemli olan, en azından, 'bilim ve teknolojiye başı çeken' toplumların sahip olduğu teknolojinin büyük bir bölümünü bugün özümsemiş durumda bulunan Hindistan gibi ülkelerle önde koşanlar arasındaki teknoloji açığının hangi hızla büyüdüğüdür. Daha az sanayileşmiş -örneğin Afrika'nın geleneksel tarım toplumları gibi- toplumlar içinse konunun can alıcı noktası, bu açığın bugün ulaştığı boyuttur.

Kalkınma üzerine yazılmış eserlerle 1960'ların başında ilk kez tanıştığımda, sanayileşme yoluyla kalkınmanın, büyük ölçüde içsel bir süreç olduğuna ilişkin yaygın bir kanı vardı. Rostow'un **Ekonomik Büyümenin Aşamaları** adlı eseri, bir zamanlar yoksul olan bütün

ülkelerin, içinde buldukları tarihsel koşullardan bağımsız olarak, hemen hemen aynı tarzda -harekete geçme, belli sektörlerin öne çıkması, kütleli tüketim gibi aşamalardan geçerek-zenginleştikleri varsayımını yaygınlaştırmıştı. Sonradan gelişmenin ya da bir başka deyişle, gelişmiş ülkelere yetişmenin çok farklı bir süreç olduğu düşüncesi oldukça yenidir. 'Teknoloji transferi' hâlâ yüksek sesle söylenebilen sözcüklerden değildir. Yâni kalkınmanın başka seçenekleri olduğunu söyleyenlerle, 'toplumsal bünyeye uygun teknoloji (*appropriate technologies*)' yandaşlarından bazıları gelişmenin, yalnız iç dinamiklere bağlı olarak başarılabilceği varsayımını bugün de savunmaktadırlar. Ama onların temel aldıkları görüş - yâni 'teknoloji transferi' sözcüklerinin, bir zamanlar Afrika Birliği Örgütü'nün Monrovia Deklarasyonu'nda vurgulandığı gibi, kalkınma sözlüğünden çıkarılıp atılması gerektiği görüşü- hiç de ikna edici değildir. Bir tarihte Hintli bir arkadaşın karikatürize ettiği gibi, "Bu görüşün tek dayanağı Hindistan'ın kendi çimento teknolojisini üretmek için yaptığı araştırmaydı." Hiç kuşku yok ki, sonradan başlayanlar için kalkınma süreci bir keşif ya da icat sürecinden çok bir öğrenme süreci olmak durumundadır.

Bu öğrenme sürecinin öncüleri -Batı Avrupa tersanelerinde çalışan Büyük Petro gibi birkaç erken, tekil örneği bir yana bırakırsak- elbette Japonlar olmuştur. Japonlar entelektüellerinin kaymak tabakasını o kadar uzun bir süre dış ülkelerde teknoloji keşfine, yabancı teknolojinin özümsemesine ve üstünlüğüne inandıklarının da kopya edilmesine ayırmışlardı ki, "nadan doğma kopyacı" gibi, kolay silinmeyecek bir ün bile kazanmışlardı. Bugün Japonlar pek çok alanda başı çeker duruma gelmiş olmalarına karşın yine de bu ünden kurtulabilmiş değillerdir.

Ama daha sonra gelişmeye başlayan ülkelerin bugün karşılarında duran bilgi birikimini ürktücü hacmi göz önünde tutulursa, Japonların o zamanki işinin çok kolay olduğu söylenebilir. Gerçekten de, 1880'lerde bir Japon'un Batı'dan aktarılan tekstil teknolojisine egemen olmak ve teknoloji açığını kapatmak için özümsemesi gereken bilginin hacmiyle, 1960'larda Bolivya ya da Gana'daki bir tekstil mühendisinin anahtar teslimi, modern tekstil fabrikasının işletilmesinde dünyayla rekabet edebilecek bir düzeye ulaşmak için edinmek zorunda kaldığı bilgi hacmi arasında muazzam bir fark vardır.

Unutulmamalıdır ki, 'dünyayla rekabet edebilme düzeyi' sürekli hareket eden bir hedeftir. Bu düzeye ulaşmak bir şeydir; bu düzeye sürekli ayak uydurabilmekse başka bir şey... Daha açık bir deyişle, ayak uydurabilmede sorun yalnız günün donanım teknolojisinin somut bir biçimi olan ithal makinayı işletmek, onu idame ettirmek ve hattâ yeniden üretmek değil; o makinayı **geliştirerek** yenilemektir. Makinayı idame ettirme becerisi, yeniden üretme becerisi ve onu geliştirme becerisi teknolojik mükemmelliği artırmanın siyah kemer, yeşil kemer ve benzeri aşamaları olarak ayırt edilebilir. Geniş bir sanayi sektörleri yelpazesi söz konusu olduğunda, üçüncü aşamaya ulaşabilmiş ülke sayısı pek fazla değildir. İtalyanların 1960'larda Taranto'da, Japon teknolojiyle kurulmuş olan büyük çelik tesislerinin, çok az değişiklikle 1970'lere gelindiğinde, arada geçen on yılda maliyetleri düşürme ve kaliteyi yükseltme yönünde gelişmeler sağlayan Japon teknolojisine yeniden erişebilmesi için, o ülkeden uzun süreli olarak 60 uzman getirtilmesi ve bu uzmanların tesisi yeniden elden geçirmeleri gerekmişti.

KALKINMAK İÇİN SANAYİLEŞMEK GEREKİR Mİ?

Ama kalkınmak için sanayileşmek gerekir mi, konusu tartışılabilir. Hiç şüphe yok ki, dünya sanayi-ötesi bir çağa doğru gidiyor. Her ülkenin bir sanayi ülkesi olması gerektiğini varsaymak, amaçlarla araçları birbirine karıştırmak ve eski, 'aşamalı büyüme' kuramcılarının aldatmacalarını sürdürmek demektir. Bugünün sanayileşmemiş ülkeleri sanayi-ötesi topluma niçin sıçramasınlar ki? Ama ne var ki bu, o denli basit değildir. Çünkü sanayi-ötesi çağın mükemmelliğine ulaşmak da, en az bir sanayi toplumu mükemmelliğine ulaşmak için gerekli olan kadar muazzam bir öğrenme külfetine katlanmayı gerektirir. (Ticarî olarak değerlendirilebilir olağanüstü zengin doğal kaynaklara sahip bulunduğu için zengin bir ülke hâline gelme olasılığını bu tartışmada bir yana bırakıyoruz.) Diyelim Fas, sağlık hizmetlerini zengin Suudilerin ya da Kuveytlielerin ameliyat için Bonn ya da Londra yerine Rabat'a gitmelerini sağlayabilecek kadar mükemmelleştirebilse ve bu alanda dünya çapında bir üne kavuşabilse, o zaman bu ülke de, bütün mamûl maddeleri ithal ediyor olmasına karşın, yüksek bir hayat standardına erişebilir. Ama bu, Fas'ın, dünya teknolojisine yetişmenin gerektirdiği öğrenme yükünü böylece sırtından atabileceği anlamına gelmez. Açıkça söylemek gerekirse, sağlık hizmetlerinde o mükemmelliğe ulaşabilmek, buzdolabı ya da ayakkabı imalinde mükemmelliğe ulaşmak kadar -hattâ ondan da- zordur.

Yalnız, kesinlikle doğru olan bir şey varsa, o da, hiçbir ülkenin, 'gelişmiş' ülke sayılmak ya da yüksek hayat standartlarına ulaşmak için, teknolojinin bütün alanlarında dünya çapında uzmanlaşmayı amaçlamasının gerekmediğidir. Avrupa ülkeleri kendi aralarında işbirliği yaparak süpersonik ulaşım alanında da bir gün dünya çapında rekabet edebilir duruma geleceklerini umut edebilirlerdi; ama kötü talihli Concorde projesi, Britanya'nın aynı alandaki son atılımı oldu. Hattâ Japonya bile, Amerika'nın uzay teknolojisindeki üstünlüğüne karşı, açık bir yarışa girmekte uzun süre tereddüt etti.

Bir ülkenin dünya standartlarına ulaşma girişiminde bulunacağı alan sayısı, çok açıktır ki, yalnız doğal yeteneklerine değil, o ülkenin büyüklüğüne de bağlıdır. Eğer üç milyon nüfuslu bir ülke bunu (diyelim, 100 sektörlü bir sınıflandırmada) beş sanayi sektöründe becerebiliyorsa, 30 milyon nüfuslu bir ülke, yaklaşık 50 sektörde dünya standartlarını yakalamak gibi bir hedef seçebilir.

VE GEÇ GELİŞENLERİN AVANTAJLARI

Kabul etmek gerekir ki, ithal edilebilecek ve **çok bir şey de öğrenmeden** önemli ölçüde üretim artışı sağlamaya yarayabilecek epeyce donanım teknolojisi vardır. Okumamış çiftçiler bile, tohumluk melez buğdayda somutlaşmış bütün bilimsel ilerlemelerden yararlanabilirler. Elbette bu çiftçiler çok daha iyi sonuçlar almak istiyorlarsa, doğru sulama ve gübreleme tekniklerini de ayrıca öğrenmek zorundadırlar. Ve yeni tohumların kullanılmasından doğan katma değeri olabildiğince kendi sınırları içinde tutmayı isteyen bir ülke, etkin dağıtım ve

tarımsal yayım^[*] konusundaki en iyi uygulama örneklerinin yaygınlaşması ile ilgili toplumsal teknolojilerde olduğu kadar tohum üretme teknolojilerinde de yetkinleşmiş, yerli insan gücünü sağlamak zorundadır.

Yineleyelim, buhar makinasını yeniden icat etmek zorunda olmamanın **avantajları vardır**. Sonradan gelişmeye başlayan ülkelerin öncekilere göre daha hızlı öğrenmeyi **başarabilmelerinin** nedeni bu avantajlarıdır. Sanayileşmelerinin ilk yarım yüzyılları boyunca Almanya'nın GSMH büyüme hızı Britanya'ninkinden, Japonya'nın Almanya'ninkinden, Kore'ninki de Japonya'ninkinden büyük olmuştur.

ÖĞRENME SÜRECİNİN İÇERDİĞİ SORUNLAR

Ama yine de ileri ülkelere 'yetişmek' denen olgunun merkezinde ürktücü bir öğrenme süreci yer almaktadır. Japonların dünya ile rekabet edebilecek bir düzeye ulaşırken karşılaştıkları öğrenme sorunlarıyla karşılaştırılınca, 1950'lerde ya da 1960'larda başlayanların ('başlamak' sözcüğünün ne anlama geldiği konusundaki belirsizliği bir an için bir yana bırakalım) sorunları, yalnız daha büyük olmakla kalmamakta, zaman ve nitelik açısından da arada önemli farklar bulunduğu görülmektedir.

1. Her şeyden önce öğrenme biçimlerinde fark vardır. Chris Freeman'ın değinmiş olduğu gibi, bir şeyi öğrenmek onu icat etmekten daha kolaydır; ama mikroelektronikte uzmanlaşma, eski teknolojilerde olduğundan çok daha uzun bir süre, okulda öğrenim görmeyi gerektirir. Britanya ile Almanya arasındaki teknoloji yayınının büyük bölümü sanayi deneyimine sahip insanların göçüyle gerçekleşmişken, bugünün Üçüncü Dünya'sında yeni şişe fabrikasını, yeni sülfürik asit fabrikasını, yeni gazete basım tesisini işletebilmek mühendislik derecesinde kitap bilgisi edinmeyi gerekli kılmaktadır. Teknoloji açığını kapatmanın en kısa ve akla en yakın yolu Freeman'ın belirttiği gibi öğrenimden geçmekte ve bilgiyi, öğrenim yoluyla edinme belli bir avantaj sağlamaktadır; ama bunun yarattığı başka sorunlar da vardır.

'Hızla yüksek düzeyde insan gücü geliştirme' gereği eğitim hizmetlerinin çarpık bir biçimde dağılmasına yol açar. Japonlar, kişi başına ortalama üç yıllık öğretimden altı yıllık öğretime, büyük ölçüde, ilköğretimi yaygınlaştırarak -nüfusu belli bir temel eğitin düzeyine getirerek- ulaştılar ve ancak, verdikleri ilköğretim evrensel ölçülere yaklaştıktan sonra, orta ve yükseköğretimde büyümeyi hızlandırdılar. Hindistan'daysa, bunun aksine, nüfusun %40'ından çoğu ilköğretimden geçme olanağına sahip değilken, büyük ve pahalı teknoloji enstitüleri kuruldu. Japonya ile Hindistan arasındaki uygulama farkı elbette bütünüyle bir zaman farkı olarak görülemez. Bunun ayrıca kültürel bir boyutu da vardır. Nitekim ilk ve yükseköğretimin aynı zamanda geliştiği her iki Kore'de uygulanan bu model Hint modelinden çok Japon modeline yakındır.

[*] *"Tarımsal yayım [agricultural extension], kırsal alanda yaşayan halkın yaşam kalitelerinin yükseltilmesinde yararlı olacak bilgileri insanlara iletme ve bunları kendi yaşamlarında etkili biçimde kullanabilmeleri için gerekli olan bilgi, tutum ve becerileri kazanmalarına yardımcı olmayı amaçlayan okul dışı bir eğitim sistemi veya eğitimsel süreçtir."* (Ceylan, İ. Coşkun, Doç. Dr., A.Ü. Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, "Tarımsal Yayım ve İletişim Dersi Ders Notu, 2010 Güz Dönemi"). [Ç.N.]

Ancak öğrenme sürecinde ortaya çıkabilecek büyük eğitim eşitsizlikleri büyük bir olasılıkla gelir eşitsizliklerine, bu da yine büyük bir olasılıkla toplumsal gerilimlere yol açar (Brezilya ve Meksika örneklerini anımsayalım). Ayrıca ülkenin beyin gücü yoluyla eleman kaybı ne denli büyükse iyi öğrenim görmüş kişilerin ücretlerini yukarı çekme eğilimi de o ölçüde yüksek olur ve beyin göçünü önlemeye yönelik bu eğilim sonuçta ücret eşitsizliğini, dolayısıyla da toplumsal huzursuzluğu artırır. Doğaldır ki, bu kez de bu huzursuzluk göçü hızlandırır. (Japon modelinde 1950'lere kadar beyin göçü gibi bir etkenin varlığı söz konusu değildi.)

Dahası, eğitim eşitsizliği ve ücret dağılımındaki eşitsizlik (yalnız ücret değil; işin kendisinin getirdiği tatmin, güvenlik ve saygınlık farkları da söz konusudur) arttıkça, bu durum, fırsat eşitliğinin de katkısıyla, giderek 'okuyabilme' yarışını şiddetlendirir ve bir 'diploma hastalığının' doğmasına yol açar. (Böylesi bir durum Brezilya ya da Meksika'da ama çok daha büyük bir ölçekte Sri Lanka ve Kore'de gözlemlenebilir.) İş bu raddeye gelince, sözgelimi, sınavlarda kazandığı başarıyla 'kalifiye' olarak nitelenen bir mühendis fabrikada aynı sıfatı hak eden bir başarı gösteremeyebilir -edindiği değerler onu sevimsiz kılabilir. Bütün bu söylenenlerle birlikte, ülkenin meslek sertifikası veren kurumları giderek güç kazanır. Giderek bu kurumlar, diplomalıların belli işlere kabulüne sınırlar koyan bürokratik kuralları, kendi çıkarları için zorlayacak bir güce de erişir. Oysa hem hükümet hem de imalat sanayii, söz konusu sertifika kurumlarının sayılarındaki şişme ve uygun olmayan öğretim programlarının varlığı nedeniyle bu tür kurallar koymuşlardır.

2. Ama okulda, sınıf ortamında görülen öğrenimdeki gelişmeler teknoloji transfer biçimlerindeki değişimin yalnızca bir yüzüdür. İster mikroçip ya da bisiklet imalinde isterse kâlp cerrahisinde olsun, dünya çapında yetkinlik ne yalnızca okulda öğrenim görerek ne de okul sonrasında (Çin'deki Kültür Devrimi yandaşlarının sandığı gibi) fabrikada deneme yanılma yöntemiyle kazanılabilir.

Bugün gereksinim duyulan know-how'ın (yalnızca, patente bağlanmış ve ancak lisans altında kullanılabilen bilgi değil, üretim prosesini ciddi ölçüde ucuzlatan ve verimi yükselten her türlü know-how) çok büyük bir bölümü ileri ülkelerdeki büyük şirketlerin mülkiyetindedir ve gizli tutulmaktadır. Ve birçok alanda, üretim teknolojisini transfer etmenin, bunu yabancı firmalardan satın almaktan -ya da çoğu kez yüksek bir bedel karşılığında yabancı firmalarla iş birliğine gitmekte başka bir yolu yoktur. Bundan böyle, sözgelimi, büyük bir yabancı üreticiyle teknik işbirliğine dayanmadan kurulmuş ulusal bir otomobil sanayii görmek pek olası değildir. Teknolojiyi bir kez transfer ettikten sonra o teknolojinin konusu her ne ise, onu, işletebilme yetkinliğinden yeniden üretebilme, sonra da geliştirerek üretebilme yetkinliğine çabucak ulaşabilen ülke şanslıdır. Sözgelimi, General Motors ve Ford'tan bir kereye mahsus transfer ettiği teknolojiyle -ama o zamanların, 1920'lerin, 30'ların çok daha basit teknolojiyle- otomobil sanayiinde bunu başaran Japonya şanslı bir ülkedir. Ama geliştirerek üretebilme aşamasına ulaşmayı başaramayan ve her on yılda bir -ya da o dolayda- Fiat ya da Suziki'den yeni teknoloji transferine gerek duyan Hindistan ve Sovyetler Birliği'ni daha az şanslı saymak gerekir.

Ve çok uluslu şirketlerle pazarlık gücünü koruyabilen, onlara kolay yem olmayan, ayrıca bu tür şirketlerle ortaklıkta katma değerın büyük bölümünü uzun vâdede bu şirketlere kaptırmamayı ya da toplumsal ve siyasî huzursuzluk yaratacak ölçüde yabancı egemenliğine girmemeyi başaran ülkeler de şanslıdırlar.

İYİMSERLİĞİN VE KÖTÜMSERLİĞİN KOŞULLARI

Gelişmekte olan ülkelerin karşı karşıya buldukları öğrenme görevinin güçlüğünün ve zaman geçtikçe bu güçlüğün azalmayıp arttığıın altını çizdim. Söylediklerim, sanayileşmeye geç -sonradan- başlayan bazı ülkelerin bu güçlüğün üstesinden gelebileceklerine ilişkin işaretlerin görüldüğünü; bunlardan bazılarınınsa, Britanya gibi bazı eski sanayi ülkeleri, kişi başına düşen gelir merdiveninde görece aşağı inerken, güçlüğü yenerek aynı merdivenin yukarı basamaklarına doğru tırmandıklarını ve 'Yeni Sanayileşmiş Ülkeler' kuşağına yeni katılımların olabileceğini yadsımak anlamına gelmemektedir.

Yukarıda bu ülkelerle ilgili olarak söylediklerim, başarının koşulları konusunda da kabaca bir fikir verebilir. Ama bu koşulları daha açık bir biçimde ortaya koymakta yarar vardır. Pek çok koşul arasından üçünü ayırıp söyleyeceğim.

Birincisi, son derece belirleyici bir etken olan insan hazinesidir. Aydınlanmış insanı çok olan ülkelerin; merakın kamçıldığı, gözlemlene ve faydacı akıl yürütmenin ayırt edildiği köy halk geleneği ile birlikte köklü bir okul kültürü geleneğine sahip Pasifik ülkeleri gibi ülkelerin başarı kazanma olasılığı sayılanlardan yoksun ülkelere göre daha yüksektir.

İkinci olarak, ülke büyüklüğünün başarıda önemli bir etken olduğu söylenebilir. Japonlar işlerine yarayacak bütün bir bilgi stokunu Japoncaya aktardılar ve giderek bu bilgiyi yine kendi dillerinde zenginleştirerek, bütünüyle ana dili temel alan bir eğitim sistemi yardımıyla, ülkelerinde bilgi yayınığını muazzam ölçüde hızlandırdılar. (Tokyo Üniversite'sinde İngilizce olarak verilen son derslerin de -ki bunlar gemi yapımı konusundaydı- 1910'dan sonra kalktığı biliniyor.) Japonlar bunu kısmen, kendi dillerine aktarmaya gereksinim duydukları bilginin pek de fazla olmadığı bir dönemde, yâni bu işe erken başladıkları için; kısmen de, o tarihlerde, otuz milyondan fazla nüfusa sahip buldukları için başarabildiler. Belki bugün yalnız Çin, aynı işin üstesinden gelebilecek bir nüfus büyüklüğüne sahiptir. Endonezya bile, büyük bir olasılıkla, ileri teknik eğitimin büyük bir bölümünü bir yabancı dilde sürdürme durumuyla karşı karşıyadır. Ve bu durum Endonezya'nın gelişmesini yavaşlatacak ve bu ülkeden olan beyin göçünü büyük ölçüde artıracaktır. (Hindistan'ın nüfusu da büyüktür; ama orada da bilginin aktarılacağı tek bir dil konuşulmadığı için bu tür bir uygulama söz konusu değildir.)

Başarının üçüncü koşulu (ama ötekilerden daha az önemlisi değil) ulusal bağın kurulmasını ve yönetimde istikrarı olanaklı kılan, toplumsal ve siyasî bir düzenin varlığıdır, denebilir. Etnik ve kültürel açıdan homojenlik; yönetime siyasî saygınlık sağlayan mekanizmaların varlığı; düşman güçlerce kuşatılmış olma duygusu; gücün kötüye kullanılması ve yolsuzluğun önlenmesi ve bu önlemlerin işlerliğine ilişkin genel inanç, söz konusu düzene özgü karakteristiklerdir. Bu koşulun önemi pek çok şeyin ön koşulu olmasından kaynaklanır.

Sözelimi, beyin göçünü azaltan ulusal bağın ya da yurtseverlik duygusunun; resmî görevlilerin çok uluslu şirketlerle yapılan görüşmelerde ülke çıkarlarını koruyabilmelerini ve bu görüşmeleri töhmet altında kalmadan sonuçlandırabilmelerini sağlayan ulusal onur ve güven duygusunun yaratılabilmesi, hep böylesi bir önkoşulun varlığına bağlıdır.

Dahası, toplumsal ve siyasî bir düzenin varlığı, akla uygun bir ekonomi politikası uygulanabilmesinin de ön koşuludur. Burada ben yalnızca teknolojinin özümsemesi üzerinde duruyorum; ama unutulmamalıdır ki, bu özümsemenin dışı vurumu olarak gördüğümüz ekonomik büyüme (gerçekten de, teknolojinin özümsemesi ekonomik büyümenin bir ön koşuludur) başka unsurların varlığını da gerektirir. Örneğin yüksek tasarruf oranları, en azından, ileri sanayi ülkelerine yetişme yolunda olan Pasifik ülkeleri için uzun ve zorlu çalışma saatleri (zorlu bir öğrenim buna hazır olmanın etkin bir yoludur) bu unsurlardan bazılarıdır. Ve sözünü ettiğimiz ekonomik büyüme, tasarrufların yüksek verimli yatırımlara kaymasını ve sıkı çalışmanın olabildiğince yüksek bir katma değere dönüşmesini sağlayacak akla yakın bir ekonomi politikasını gerekli kılar.

Tabîî konu akla yakın bir ekonomi politikası nedir, sorusuna gelince, tartışma uzayıp gidebilir. Ama şimdilik şu kadarını söyleyeyim: Benim 'akla uygun politika' anlayışım, evrensel faydayı pazar güçleri ve serbest ticaretin yarattığı yolundaki neoklasik inancı dışlar. Ve ben, çağın teknolojisini öğrenmek gibi korkunç bir görevi yerine getirmek durumunda olan birinin böylesi bir inanç taşıyabileceğini düşünmüyorum. 'Akla uygun' nitelemesiyle ben, sözelimi, emekleme çağındaki yerli sanayii korumayla, dış rekabete açık olmanın getireceği uyarıcı işlevden yararlanma arasında -ilerleme kaydedildikçe değişecek- tam bir denge kurulmasına olanak tanıyan, akla uygun Listçi politikaları kastediyorum. Ayrıca, bu nitelemeyle, dünya pazarlarında rekabet edebilme yetkinliğine ulaşmanın hedef alındığı sanayi sektörleriyle -ki bu sektörlerde maliyetleri düşürmek ve kalite için, istihdam sorunu bir yana bırakılarak, sermaye yoğun yatırımlara gidilebilir- istihdamın öncelik alabileceği, koruma altındaki, emek yoğun sanayi sektörleri arasında akla uygun bir ayrıma gidilebilmesini de ifade etmek istiyorum.

Bu sunuşumda anlatmaya çalıştığım tek şey, ne teknolojiyi özümsemenin ne de onu üretmenin; ne dünya pazarlarında rekabet edebilir hâle gelmenin ne de dünyanın önderi olmanın kendi içlerinde bir amaç olduğudur. Bütün bunlar, kendine yeterli bir toplum yaratmanın araçlarıdır. Yoksa sorun, bir yanda kitlesel bir yoksulluk ve işsizlik hüküm sürerken, öte yanda, dünya çapındaki mühendislerin dünya çapında mallar üretebildiği belli bir kesim yaratmak değildir.